

כתבי יצחק בן-צבי

בהוצאת יד יצחק בן-צבי

בעריכתם הכללית של נשיא המדינה זלמן שזר, היו"ר, רחל ינאית בן-צבי, אליהו אילת, בן-ציון דינור, בנימין מזר, חיים רבין, דוד בנבנישתי

בסדרה הראשונה כלולים הספרים :

1. שאר ישוב

תוכן הספר : תולדות ארץ ישראל היהודית, תוך הדגשת העיקרון של רציפות הישוב היהודי. בספר שבעה שערים : הגליל ויישוביו, ערי ארץ ישראל, שרידי יישובים יהודיים בהרי אדום, בערבה, בהרי יהודה והנגב, יישובים יהודיים בלבנון ובסוריה. הספר מחזיק 575 עמוד ומלווה תמונות ומפות.

2. נדחי ישראל

תוכן הספר : קהילות קדומות בארצות האיסלם, כגון : צפון אפריקה, תימן, כורדיסטאן, בוכרה ועדן, כיתות בתוך האיסלאם השומרות בסתר את מסורתן היהודית. המאמרים המכונסים בספר זה הם פרי מחקר של עשרות שנים, בהן בא המנוח בן-צבי במגע קרוב עם עדות ושבטים אלה הן בארץ והן בארצות מוצאם. הספר מחזיק 326 עמוד ומלווה תמונות ומפות.

3. מחקרים ומקורות

תוכן הספר : פרשיות בתולדות היישוב למן גירוש ספרד ועד התחלת היישוב החדש, המבוססות ברובן על כתבי יד נדירים ; מכתבים מרובים של שליחים שנשלחו לבקש עזרה בקהילות ישראל באירופה ובארצות המזרח וכן מחקרים על "כתי תורה הידועים". הספר מחזיק 608 עמוד ומלווה תמונות רבות.

4. זכרונות ורשומות

מהנעורים ועד שנת 1920 בספר זה כונסו זכרונות של יצחק בן-צבי עד שנת 1920 : על ראשית מפלגת "פועלי ציון" ברוסיה, על תנועת העבודה והיישוב בארץ לפני מלחמת העולם הראשונה ובמי המלחמה, על "החלוץ" והתנדבות לגדודים העבריים בארצות-הברית ועל חיי הגדוד העברי בארץ ישראל. הספר מחזיק 496 עמוד ומלווה תצלומים של בני מש-חתו וחבריו.

בסדרה השניה הופיעו :

ארץ ישראל ויישובה

בימי השלטון העותמאני

בספר : תולדות היהודים בארץ ישראל על מאבקם כמי-עוט קטן על קימו ועל חזון עתידו בתוך סביבה חברתית זרה ועוינת. תקופה היסטורית זו חשיבותה מיוחדת להבנת תקופתנו שבאה מיד לאחריה, בשביל הבנת היסטודות של תקומתנו בארץ-ישראל. הספר מחזיק 474 עמודים ומלווה תצלומים רבים. את הספרים אפשר להשיג במשרד יד יצחק בן-צבי, רח' אבן-גבירול 17, ירושלים. ספרים בודדים אינם נמכרים.

הגדוד העברי, אגרות

באגרות שנשלחו לרחל רעיתו מגולל יצחק בן-צבי כחייל פרשיות רבות-ערך המשמשות מקור חשוב לתול-דות הגדודים העבריים, תאורים של החיים היום-יומיים של החיילים, לבטיהם ומאבקייהם להציב צביון יהודי לגדודים. בספר תצלומים רבי ערך של חיי הגדודים. הספר יופץ ביום מלאות 50 שנה לגדודים. מחיר הסדרה הראשונה (4 כרכים) — 20 ל"י מתיר שני הספרים של הסדרה השניה יחד עם הסדרה הראשונה — 30 ל"י.

מחקר ספרותי ורעיוני בדרושי האלשיך

יוסף דן

רבי משה אלשיך, לחקר שיטתו הפרש-נית והשקפותיו בעניני מחשבה ומוסר, מאת שמעון שלם. הוצאת מכון בן צבי על ידי קרית ספר ירושלים תשכ"ו.

מעמדה המרכזי של צפת במאה ה"ז בתולדות חיי הרוח בישראל הוא מן המוסכמות, ומחקרים רבים בשנים האחרונות הוקדשו לתולדותיה ולהשפעתה העצומה של צפת על הדורות הבאים, בעיקר בתולדות ההלכה — "בית יוסף" ו"השולחן ערוך", ובתולדות הדת והמחשבה — תורתם של ר' משה קורדובירו והארי"י. עולמה הרוחני של יהדות מזרח אירופה מהמאה הי"ז ואילך, יהדות שה-עמידה את רוב בניינו ובניינו של העם היהודי עד לזר-רות האחרונים, מיוסד היה על עמודים שהוצבו בצפת — ההלכה והקבלה שנוצרו בה על-ידי חכמים שנתלקטו בה מכל תפוצות ישראל והקימו בה את אחד המרכזים הרוח-ניים הגדולים והחשובים בתולדותינו.

מלבד שני עמודים אלה — ההלכה והקבלה — הוצב בצ-פת עמוד שלישי, שהשפעתו על תולדות הספרות והמח-שבה בישראל אינה נופלת מזו משל שני הקודמים, והוא ספרות הדרוש. אין לתאר את עולמה הרוחני של יהדות מזרח אירופה כמאות הי"ד-הי"ט בלא להכיר בחשיבות

בתחום חקר ספרות הדרוש בצפת, אלא היא המונוגרפיה הראשונה בחקר הדרשנות העברית בכללה מצדה הספרותי והרעיוני, ואכן נאות הדבר שהמונוגרפיה הראשונה הוקדשה ליצירת האלשיך, שהוא הדמות המרכזית בספרות הדרוש בימי הביניים.

ב

ש. שלם הקדים לספרו מחקר ביוגרפי וביבליוגרפי על יצירת האלשיך, תולדות חייו, מוריו, תלמידיו והשפעתו, וסקירה ממצה של תולדות ספריו הנדפסים ושבת-בידי, וכן אסף את הידיעות על חיבוריו שאבדו, ובראשם ספר "שערים", בו קיבץ את תורתו לפי עניינים, בניגוד לדרכו הפרשנית-דרשנית בדרושו על התורה וחלק מספר רי המקרא האחרים.

המחקר בדרושי האלשיך נחלק לשני חלקים: החלק הראשון דן באפיים הספרותי ובמבניהם של דרושי האלשיך, מיתודות הדרוש והפירושו, מתוך ניתוח דוגמאות נבחרות וברירור הצורות הספרותיות שנוקק להן. החלק השני סוקר, עניינים עניינים, את עולמו הרעיוני של האלשיך. החלק הראשון הוא החשוב שבשניים, משום שהוא מחקר ראשון רבי-היקף בתחום הניתוח הספרותי והצורני ביצירתו הדרשנית של יוצר עברי כלשהו.

דרושו של האלשיך ערוכים בצורת פירוש, ובכתביו נתמזגו שיטות הפרשנות והדרוש לכלל שלימות. שפר-טיה ודרכיה תוארו בידי שלם בחלק הראשון של ספרו. חטיבת דרוש פותחת ב"מערכת קשיים", סידרה ארוכה של שאלות ובעיות שמעוררת חטיבה של מקראות; לעתים מגיע מספר הקשיים הללו לעשרות, מהם עניינים לשוניים, מהם רעיוניים, מהם סיפוריים ומהם מוסריים. לא-חר העמדת מערכת הקשיים פונה האלשיך לבחירת המי-תודה המתאימה לפתרונם, שלב ששלם כינהו "קביעת הד-רך". שלם הוכיח ש"מערכת הקשיים" של האלשיך אינה מקרית ושרירותית, אלא אף בבחירת הקשיים הללו כיוון האלשיך את דבריו לקראת מטרה דרשנית ורעיונית, וכל שלב בפיתוח הדרוש מקדם אותו לקראתה. ב"קביעת הד-רך" קובע האלשיך בסיס משותף לקשיים השונים, ופותח על ידי כך את האפשרות להשיב עליהם בבת אחת; בזאת נבדל הוא מפרשן רגיל, שכן חותר הוא לא לפירוש כל נקודה ונקודה בטכסט כשהיא לעצמה, אלא לבניין שלם ואחיד של דיון, הפותח בבעיות שונות ומסיים בתשובה אחת.

האלשיך מנצל את המקורות העבריים השונים ואת דרכי המחשבה השונות לשם ביאורו ודרשותיו, ושלם סוקר בפירוט את דרכי שימושו בפרשנות מילולית, בדרושי חז"ל, בפרשנות על דרך הפשט ובפרשנות על דרך הסוד. האלשיך היה מקובל, ונוקק לעתים קרובות לרעיונות

הרבה שנודעה הן לדרשן הדרוש בעליפה והן לספרות הדרוש. גדולי היוצרים ביהדות זו יצרו בתחום זה, ממה-ר"ל ור' אפרים מלונשיץ ועד הרב קוק; ותנועות שלימות נתייסדו עליה, ובראשן החסידות, שספרותה בשבעים הש-נים הראשונות לתולדותיה כולה דרוש, ואף אחר-כך, ועד היום הזה, רובה דרוש. הדרשנים, דרשני הקהילות וה-דרשנים הנודדים, הם שהפיצו רעיונות ודעות, עוררו זר-מים והלכידרוח והיו נושאי התסיסה הרוחנית ביהדות עצומה זו.

ספרות הדרוש היא הספרות הוותיקה והרצופה ביותר בכל סוגי הספרות ששימשו את התרבות העברית. למן ה"פשוטים" שבמגילות ים המלח, דרך ספרות התלמוד והמדרש בתקופת התנאים והאמוראים, ספרות ה"שאי-ל-תות" בתקופת הגאונים והדרוש הפילוסופי, הקבלי והמו-סרי של ימי הביניים—ר' אברהם בר-היא, ר' בחיי בן אשר וה"זוהר", ועד תקופת הגירוש מספרד, לא פסקה השלטת של יצירת ספרות הדרוש. ספרות במזרח אירופה במאות ה"ז"ה"יט אינה אלא החוליה האחרונה, העשירה והמגוונת ביותר, בספרות זו.

ואולם הדרוש העברי במזרח אירופה אינו המשך ישר, בצורתו ובתכנו, לדרשנות הפילוסופית והקבלית של המ-אות ה"בי"ד. חוליותיו האחרונות של הדרוש שנתפתח בספרד בימי הביניים מצויות בדרשנות העברית באיט-ליה בתקופת הרנסאנס, בדרושי ר' יהודה מוסקאטו ובני דורו. הדרוש שנתפתח במזרח אירופה שאב אך מעט מה-דרשנות בספרד ובאיטליה בתקופות הקודמות. מקור יני-קתו של הדרוש במזרח אירופה הוא בספרות המשגשגת והמחדשת בתחום הדרוש שנוצרה בצפת במאה ה"ט"ז. דר-שני צפת שימשו מורי דרכם של דרשני מזרח אירופה. כשם שההלכה וכן הקבלה הקדומה לבשו לבושים חדשים בצפת ובלבושיהן החדשים הגיעו למזרח אירופה, כך ניתנו גם לספרות הדרוש פנים חדשות בצפת במאה ה"ט"ז, ובצורה זו השפיעה את השפעתה העצומה על יהדות מזרח אירופה.

רבים היו דרשניה של צפת, ובהם מעמיקים וברוכי כש-רון כר' שלמה אלקבץ, ואולם כשם שקבלת צפת סתם היא קבלת האר"י, וההלכה—תורתו של ר' יוסף קארו, כך דרושיה של צפת סתם הם דרושו של ר' משה אלשיך, בעל "תורת משה", שכונה "האלשיך" סתם, הגדול והנכ-בד שבחבורת דרשני צפת.

במחקר החדש במדעי היהדות לא הושם לב עד עתה לספרות הדרוש בצפת, מצדה הספרותי והרעיוני, וליצי-רתו של האלשיך בכללה. ספרות עשירה יש לנו בחקר ההלכה והקבלה בצפת, ואולם רק עתה וכינו למחקר ראשון בתחום הדרוש—מחקרו של שמעון שלם ז"ל על רבי משה אלשיך. מונוגרפיה זו אינה רק ראשונה

הרעיוניים של האלשיך, ולבדוק את השפעתן של השקפות שונות שקדמו לו על עיצוב דמותו הרעיונית, ואף לא לבדוק את מידת מקוריותו של האלשיך בתחום זה. ואולם התוצאה העיקרית של סקירתו יש בה כדי תשובה על שאלות אלה, אם כי שלם לא דן בכך בפירוט. רעיונותיו של האלשיך שאובים, כמעט בלי יוצא מן הכלל, מתורת הקבלה, מן הזוהר ומקבלת צפת במאה ה־ט"ו, אך ניסוחם לעתים קרובות אינו מכיל את הסמלים והמונחים הרגילים בקבלה, ואף לא את דרכי הניתוח והדיון הרגילים בספרות הקבלה. האלשיך ניסח ניסוח חדש, פופולארי, את העקרונות התיאולוגיים של הקבלה, והציגם לפני הקורא כשהם נטולי אורה מיסטית, כמין קוסמולוגיה המסתברת במישורין מן הכתובים. ניסוחיו הבהירים והפופולאריים של האלשיך בוודאי תרמו תרומה חשובה להפצת הקבלה בכל מקום שדרשנים נזקקו לדרושו של האלשיך, ובלי ספק יש חלק חשוב ל"תורת משה" וליתר דרושי האלשיך בתהליך כיבושה של יהדות מזרח אירופה לתורת הקבלה במאה ה־י"ז.

ש. שלם ציין בכמה מקומות בספרו, שאין לדון את האלשיך כיוצר יחיד מבודד ומנותק מסביבתו; אין הוא אלא אחד מגדולי היוצרים בתקופה של התעוררות רוחנית גדולה ומחדשת בתחומי היצירה השונים. לאחר השלמת מחקרו על האלשיך פנה ש. שלם להרחיב את המחקר ולסקור את תולדות חוג הדרשנים מבית מדרשו של ר' יוסף טאיטצ'אק, במסגרת עבודת דוקטור באוניברסיטה העברית. (מחקרו על האלשיך היה לכתחילה עבודת גמר בספרות עברית בהדרכת פרופ' י. תשבי, ובהדרכתו עסק גם בעבודת הדוקטור). בשעה שהתקרב להשלמת מחקר רחב ומסועף זה נפל על משמרתו בשירות צה"ל. ספרו על האלשיך הוא עדות ליכולתו המחקרית הרבה, ובו פתח תקופה חדשה במחקר ספרות הדרוש העברית; נגזר עליו שלא להשלים את מחקרו בתחומים רחבים יותר, ואבידה כבדה היא למחקר במדעי היהדות.

קבליים בפירושו, אך עשה זאת בלא לנקוט נוסחאות ומונחים קבליים, אלא הליש את הדברים לשון דרוש פשוטה, שווה לכל נפש. ש. שלם מסיים חלק זה של ספרו בדיון מפורט על היסודות המשותפים והמבדילים את האלשיך משאר פרשנים ודרשנים שקדמו לו, ומברר בעיקר את יחסו אל הדרשנים בני זמנו וחוגו, ובראשם רבו — ר' יוסף טאיטצ'אק, ותלמידיו האחרים. בעקבות בני זמנו מסתברת דמותו הרוחנית של האלשיך — כממשיך מסורת דרשנית ופרשנית קדומה, מרש"י עד האברבנאל, וכראש וראשון בחוג דרשנים מרכזי שהתווה את דמותו של הדרוש בצפת ובעקבות זאת ביהדות מזרח אירופה.

עניין מיוחד הקדיש ש. שלם לבירור יחסו של האלשיך לסיפור המקראי, ולהרחבה הסיפורית המצויה בדרושו. האלשיך, למרות שהשתמש לפרקים בפרשנות אליגורית (דרך הרמז), לא נטה להוציא את סיפורי המקרא ממשטם ולהפוך את גיבוריהם לסמלים, כדרך פרשנים מקובלים או פילוסופים. את הקשיים בסיפור המקראי נטה לפרש בדרך הרחבה, תוספת פרטים ותיאורים לסיפורים, שבעזרתם מסתברות הקושיות שמעורר הסיפור כפשוטו. בכך נתן האלשיך דחיפה חשובה לפיתוח דרך זו בספרות הדרוש בדורות שלאחריו.

בחלקו השני של הספר סוקר ש. שלם את עולמו הרעיוני של האלשיך — התיאולוגיה, הקוסמולוגיה, עיקרי האמונה, תורת הנפש, תורת האדם ותורת המוסר של האלשיך. המחבר נאלץ להסתמך על קטעי דברים הפזורים בדרושים, שכן בכתביו של האלשיך שגותו בידינו אין חיבור שיטתי המסכם את עמדתו הרעיונית. איסוף החומר הרב והמפוזר היה משימה קשה עד מאד, אך שלם הצליח לערוך את הקטעים הללו לכלל מסכת רעיונית שלימה המשקפת היטב את עמדתו של האלשיך בכל הבעיות הדתיות המרכזיות.

שלם לא מצא מקום במחקר זה לברר את מקורותיו